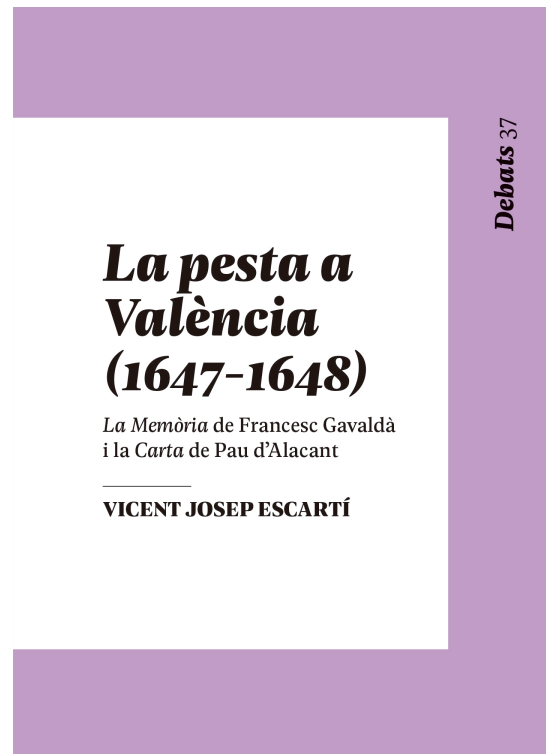

Vicent Josep Escartí. *La pesta a València (1647-1648). La Memòria de Francesc Gavaldà (1651) i la Carta de Pau d'Alacant (1648)*. València: Institució Alfons el Magnànim - Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, 2020. 263 p. ISBN: 978-84-7822-854-6.

Ressenyat per: Rafael Roca Ricart (Universitat de València)

A meitat segle XVII, l'antic Regne de València –i, amb major força, la seua capital– es veié immersa en una epidèmia de pesta bubònica que causà estralls entre la població. Una ingent desfeta a la qual podem aproximar-nos ara a través de dos documents impagables: la *Memòria* del dominic Francesc Gavaldà (1651) i la *Carta* del caputxí Pau d'Alacant (1648), que acaben de veure la llum gràcies a la Institució Alfons el Magnànim-CVEI i a Vicent Josep Escartí, catedràtic de la Universitat de València, que ha traduït tots dos textos al valencià i els ha encapçalat d'un excel·lent estudi introductori.

A banda dels aspectes socials i sanitaris que, «amb un realisme descarnat», reporten les cròniques barroques, el volum resultant –certament atractiu i actual, i titulat *La pesta a València (1647-1648)*– permet comprovar com, vora quatre segles després, l'actitud de la ciutadania davant dels infortunis i les calamitats continua sent, si fa no fa, idèntica. De fet, l'actualitat de la pesta que durant el barroc assotà València ve determinada per la pandèmia de la Covid-19, que encara campa pel món i que, desgraciadament, tardarà a desaparèixer de les nostres vides.

Vicent Josep Escartí, especialista en literatura memorialística i, en general, en literatura de l'edat moderna, ens ofereix un treball excel·lent per tal de poder veure i viure aquella epidèmia ferotge que va castigar el nostre territori. De fet, Escartí ha fet un exercici d'*edició* de dos textos coetanis que, des de l'experiència personal, transmeten notícies directes sobre com es va viure una situació dramàtica.

D'aquesta manera, els documents –el de Gavaldà, més conegut, i el de Pau d'Alacant, pràcticament desconegut– ens proporcionen dos relats diferents de com es va patir l'epidèmia a terres valencianes: el primer, amb un clar component oficialista, pretenia ser la narració des del poder, on, a més, l'autor tendia a lloar les actuacions dels qui governaven; el segon, en canvi, és un escrit de pretensions diverses, on allò que es buscava era exaltar l'actuació d'una sèrie de frares caputxins que, pel fet d'haver mort com a conseqüència de la pesta –en acte de servici, ajudant els empestats–, hom pretenia que foren considerats màrtirs del cristianisme. Els enfocaments, per tant, eren ben diversos; com també ho són, per exemple, la llargària d'un relat i de l'altre. Així, mentre el de Gavaldà és més extens i detallat, el de Pau d'Alacant no passa de ser un document de dimensions modestes.

L'exercici d'*edició* que hi ha realitzat Escartí és, com veurem, doble: en primer lloc, l'estudiós ha hagut de llegir, comprendre i «editar» mentalment els dos escrits barrocs; en segon lloc, els ha traduït al valencià, amb la voluntat de ser fidel als autors i, per altra banda, mantenir la qualitat literària, de manera que els textos tinguen un evident estil i un elegant sabor a l'època en què varen ser redactats. D'aquesta manera, la traducció esdevé un complicat exercici literari que, mantenint l'essència dels originals, pretén també conservar la flaire del moment en què varen ser concebuts. Cosa que no sempre resulta fàcil i que demostra, en aquest cas, la qualitat literària i l'habilitat del traductor.

De qualsevol manera, el volum d'Escartí no es limita a la traducció ara comentada, sinó que conté una sucosa introducció que ens forneix de les dades necessàries per a entendre aquella epidèmia i, encara, d'altres aspectes que han envoltat aquestes malalties i la seua presència en les nostres societats pretèrites; i, encara, com s'han vist recollides en les memòries escrites pels qui les han viscudes.

En un primer apartat (pàgines 11-26), Escartí ens explica la presència de la pesta que s'inicià a València en octubre de 1647 i durà fins a la primavera de 1648, tot estenent-se posteriorment a viles veïnes, com ara Castelló de la Plana, Oriola «i altres territoris de la Corona d'Aragó, en una inexorable estela de mort i de desolació generalitzades»; i també, com contemplaven la malaltia els qui la varen patir. No era, però, la primera vegada que aquella epidèmia o d'altres de semblants assolaven el país –i altres zones europees–, i ja n'hi havia una abundosa literatura que tractava d'explicar-la i de minvar-ne els efectes, des de la perspectiva mèdica. I encara que, bàsicament, era considerada un flagell de Déu, que castigava així les societats pecadores, es pot veure com la medicina del moment tractava d'aportar remeis.

Aquelles epidèmies, a més d'un efecte sobre la demografia i l'economia de les societats antigues –i de les actuals–, provocaven la inclusió de les novetats generades per la situació en dietaris i llibres de memòries, tot impulsant una literatura específica que es troba dispersa per molts llocs i que, precisament, en la nostra àrea cultural, és bastant abundosa. Així, Escartí constata anotacions referides a la pesta del 1348 –al dietari del Capellà d'Alfons el Magnànim–, i també a d'altres escrits memorialístics fins a mitjan segle XVII, per tal de situar-nos, així, en l'epicentre de l'epidèmia que li interessa analitzar. I també, ens aporta algunes pinzellades amb les descripcions dels efectes de les pestes, a partir d'autors mèdics o d'altres escriptors de memòries (pàgines 27-47).

Situada la malaltia i ben traçat el recorregut d'algunes de les memòries que ens han transmés notícies sobre les epidèmies pestíferes dels segles XIV-XVII, l'estudiós se centra, tot seguit, en l'anàlisi dels autors i les obres que ocupen el treball. Així, comença amb Pau d'Alacant, frare caputxí a qui en el segle anomenaven Jaume Fornals Colomina (pàgines 39-47). Aquest alacantí, pràcticament desconegut, sembla que va deixar una producció escrita molt poc vistosa i no va ser recordat pels bibliògrafs antics;

i, a més, modernament no ha despertat l'interés de pràcticament ningú. Escartí, doncs, el rescata de l'oblit, l'ubica cronològicament i aporta dades sobre la seua producció literària i, en concret, analitza amb detall la *Breve carta que el padre fray Pablo de Alicante, predicador capuchino, escribe de lo sucedido en la peste de Valencia*. El text, clarament hagiogràfic, és un panegíric amb vint-i-set microbiografies de frares caputxins que Fornals pretenia promoure a l'estament de màrtirs dins l'escalafó de l'Església catòlica.

En segon lloc, l'estudiós fa un acostament a fra Francesc Gavalda, autor de la *Memoria de los sucesos particulares de Valencia y su reino en los años 1647 y 1648, tiempo de peste* (pàgines 48-71). D'aquest autor sí que conservem dades bibliogràfiques, a través de les quals Escartí ens fa un recorregut. A més, ofereix una anàlisi de l'obra i comenta els detalls més importants de cada capítol. En conjunt, l'acostament ens permet conèixer aquell relat cruel, tètric en ocasions, de la realitat valenciana del moment en què la societat es va veure colpejada per la pesta i com es va reaccionar: les autoritats municipals i reials, el clergat regular i secular i altres estaments en menor mesura, se'ns retallen clarament sobre aquell fons de dolor, mort i malaltia que ho omplia tot.

Finalment –abans d'oferir-nos els textos en versió valenciana–, Escartí explica quins han estat els motius que l'han mogut a fer la traducció que es publica ara (pàgines 72-77). I ací, són necessàries les seues pròpies paraules: «La traducció valenciana, però –com en molts altres textos valencians dels segles XVI-XX–, era una tasca que consideràvem profitosa i que calia fer. No és la primera vegada que ens hem enfrontat a un treball semblant i, de fet, esperem que no siga l'última. Retornar a la llengua dels seus autors aquelles peces destacades de la nostra literatura antiga, no farà més que enriquir-nos. Sempre, però, amb criteris de respecte absolut per l'original i un bon gust necessari a l'hora d'escollir els mots. I més encara, si són obres que en les seues versions originals ja són accessibles: traduir-les al nostre idioma les dotarà d'una vida renovada. Transportar-les al valencià és un exercici saludable per als parlants i que indicarà, a la fi, la recuperació de la *normalitat* de la nostra llengua» (pàgina 75).

Rere una abundant i ben documentada bibliografia (pàgines 78-86), hi trobem el text de Gavalda (pàgines 87-217) i, tot seguit, el de Pau d'Alacant (pàgines 219-260), en un bell català, acurat i que recorda els textos de l'època, però sense caure en arcaïsmes innecessaris o en solucions extemporànies que ens resultarien molestes, segurament, si les llegíem en un text d'*època* –per dir-ho d'alguna manera.

El treball d'Escartí –ell així ho confessa– s'originà quan es va decretar l'estat d'alarma a l'Estat espanyol, el 14 de març de 2020, a causa de la Covid-19. Era una forma d'acostar-se a una situació semblant, amb quasi quatre-cents anys de diferència. Però la lectura d'aquells textos de Gavalda i de Fornals no deixa de sorprendre'ns, quan podem detectar circumstàncies, situacions o accions i reaccions humanes ben semblants entre el món d'aquella època i l'actual.

De fet, més enllà del «malany» que provocà, resulta eloqüent constatar que existia un gran desconeixement sobre l'origen de la passa barroca, per la qual cosa molts la contemplaven com una «expressió de la ira de Déu». I també que, davant la por al contagi, es produí «l'eixida en desbandada dels nobles i de les persones importants de les ciutats». Per altra part, sembla que existien empestats asimptomàtics. I, fins i tot, els denominats «negacionistes», ja que alguns metges van ocultar «que es trobaven davant una malaltia infecciosa i pestilent» per tal d'evitar un perjudici econòmic, «atés que la presència de l'epidèmia significava la cancel·lació de totes les activitats comercials i el tancament de les ciutats als contactes exteriors».

En conclusió, l'exercici literari d'Escartí, juntament amb el seu treball de recerca, ens permeten acostar-nos al món del segle XVII i veure com, amb els mitjans – escassos – que tenien, varen superar una catàstrofe com l'epidèmia que assolà les nostres terres durant uns anys. Les pèrdues humanes, el dolor, l'economia clarament afectada, la planificació d'hospitals, els confinaments i les quarantenes, la crisi social, etc., són termes i aspectes omnipresents allà i ben presents en els nostres dies, també. Amb què, òbviament, al treball erudit que suposa acostar-se a aquesta mena de literatura, cal afegir el de l'actualitat més evident.

Si us interessen les pautes de comportament humà, heu de llegir *La pesta a València (1647-1648)*, un eloqüentíssim volum que evidencia com l'extraordinària situació que, en els nostres dies, ha provocat la Covid-19 compta amb sons precedents històrics. I que, per molt evolucionats i singulars que ens creguem, en realitat actuem de manera previsible. Tan de bo aquest volum ens ajude a superar el trist episodi que, d'ençà març de 2020, ens ha tocat viure.